

ESPAIS TRICLINARS DE LA VIL·LA ROMANA DELS MUNTS D'ALTAFULLA

Salvador Codina Mas
s.codina.m@gmail.com

Resum: La recreació dels entorns virtuals en els què vull emmarcar els mosaics del triclini dels Munts, ha vingut precedida d'una anàlisi del conjunt de la vil·la i en concret dels espais triclinars. Aspectes analitzats: 1. Construcció i progressiva transformació de la vil·la entre meitat del segle I aC. fins a darrers del segle III dC. 2. Concepte d'espai triclinar en aquella època: funció, forma i significat social d'un gran triclini. 3. Evolució de la descoberta del jaciment amb la interpretació arqueològica que se'n fa. 4. Enumeració dels elements arqueològics trobats a la zona i el seu context. Visió dels arqueòlegs experts en l'elecció d'un programa decoratiu triclinar propi. 5. Conjuntar: elements trobats en el sector (murs, mosaics, material lapidis, revestiments i fonts), vinculació amb la resta de la vil·la, context constructiu de l'època, aplicació del programa decoratiu probable, proposta de representació dels espais triclinars, incloent-hi els mosaics.

Paraules clau: vil·la romana, triclinium, excavació, mosaics, recreació virtual.

Abstract: The recreation of the virtual environments in which I want to frame the mosaics of the triclinium of the Munts, has been preceded by an analysis of the whole villa and in particular of the triclinic spaces. Aspects analyzed: 1. Construction and progressive transformation of the villa between the middle of the 1st century BC. until the end of the 3rd century AD. 2. Concept of triclinic space at that time: function, form and social significance of a large triclinium. 3. Evolution of the discovery of the site with the archaeological interpretation that is made of it. 4. Enumeration of the archaeological elements found in the area and their context. Vision of the archaeologists who are experts in choosing their own tricolor decorative program. 5. Assemble: elements found in the sector (walls, mosaics, stone material, coatings and fountains), link with the rest of the villa, construction context of the time, application of the probable decorative program, proposal of representation of the spaces tricliners, including mosaics.

Keywords: Roman villa, triclinium, excavation, mosaics, virtual recreation.

Fig. 1. Conjunt dels espais triclinars amb la reproducció dels mosaics (foto autor)

Introducció

Actualment veiem la reproducció dels mosaics sobre el que seria el paviment de les estances del triclini de la vil·la dels Munts i quedem sorpresos. Com seria el conjunt d'aquest espai si els mosaics del seu paviment ja són tan impressionants!

Les estances del triclini han estat, de sempre des que les vaig descobrir, les que més m'han intrigat dels Munts i intentava imaginar-me aquells espais, com serien i com s'hi viuria.

La vil·la tenia espais de gran valor. Tenim elements d'aquests espais que ja ens orienten per fer-nos una idea de la riquesa ornamental de la vil·la palau dels Munts: el peristil a la zona residencial, a la zona del criptopòrtic l'ambulacre superior, el pas-sadís inferior i el cubiculum amb l'esplèndid enteixinat pintat, el mitreu, el conjunt únic de les termes inferiors, l'hortus segur que també ens hauria meravellat.

El prestigi del propietari anava vinculat a la imatge que, mitjançant la qualitat i l'ostentació de la seva casa, donava als convidats, clients o súbdits. La sumptuositat del menjador hauria estat peça clau per a aquesta finalitat.

Quan es convidava a sopar generalment era en un context de negoci. *Post negoti-um otium*. Com hauria estat l'estança més ostentosa de la vil·la, que havia estat creada pel governador de la província tarraconenses per enlluernar els seus convidats? El mosaic esplèndid del paviment del triclini, amb set fonts de marbre brollant, ens en dona una orientació.

D'acord amb Foss (1994:105) caldria diferenciar entre “dinning area” i “dinning room”, pel fet que en aquest sector de la Vil·la tenim tres estances: dos menjadors, gran, petit i una estança complementària. Per tant crec que seria adequat referir-se al seu conjunt com espais triclinars i en aquest cas d'hivern. En altres èpoques de millor temps s'aniria variant la ubicació del triclinium per les parts més nobles de la vil·la i de l'hortus.

El que està clar és que aquests espais, pel fet d'estar tancats per mantenir l'escal-for i sense grans vistes a l'exterior serien, segurament, menjadors d'hivern.

Des dels primers moments de l'excavació, en aparèixer els mosaics, ja es parla d'ells atribuint-los a un triclini, encara que, per la reduïda excavació que s'havia fet, amb una visualització del conjunt molt parcial. El mosaic de la sala gran del triclini ja manifestava clarament en el disseny la seva funció.

Jo no soc arqueòleg ni investigador. Però amb l'interès de divulgar entre els nostres conciutadans i amics de la revista *Estudis Altafullencs*, del Centre d'Estudis d'Altafulla, l'excel·lència del que significaven les sales del triclini dintre de la vil·la palau dels Munts, m'he decidit a aportar-hi el meu punt de vista.

Amb aquest article pretenc fer una recopilació d'interessants informacions publicades per experts, fent referència, directa o indirecta, a aquest triclini dels Munts i més genèricament als espais de triclinis romans. Confio que aquest escrit ajudi a entendre més clarament què eren aquests espais i què venia a representar tenir un espai com la sala gran del triclini, el *maius triclinium*, entre la segona meitat del segle II dC. i la primera meitat del segle III dC, època de la seva creació i del seu màxim esplendor.

En anar a buscar informació constato que se n'ha parlat i escrit poc del Triclini dels Munts, tant a nivell d'estudiosos com a nivell més divulgatiu.

A partir dels elements trobats en l'excavació de la zona del triclini i de les aportacions fetes pels experts —que ens serveixen per entendre com seria l'espai i quin seria el programa decoratiu apropiat en aquesta època— he intentat vestir infogràficament, recreació virtual, aquests espais triclinars per tal que ens ajudin a valorar l'excel·lència que representaren dintre de la societat romana.

El *triclinium* i el seu significat en el món romà entre els segles I aC i III dC

Els mosaics que casualment aparegueren en les tasques de llaurar la vinya als Munts foren els que determinaren que s'iniciés l'interès arqueològic per la zona. En ésser parcialment desenterrats, per les seves característiques, varen ésser de seguida atribuïts per J. Sánchez Real a una sala *oecus o triclinium*.

Posteriorment, ja amb el conjunt de les tres sales exca-

Fig. 2. Triclini amb 9 comensals

vades sota la direcció de P.M. Berges, els tres mosaics per la seva riquesa i sobretot per la seva distribució va quedar evident que es tractava d'un *triclinium*. Els espais quedaven repartits en: 1/3 a la zona de recepció i 2/3 a la zona d'ubicació dels llits.

La Vil·la romana dels Munts tenia un esplèndid triclini, un gran menjador d'hivern.

Com era i què representava un *triclinium*?

Triclinium era un menjador, principalment per sopar, que trobem en les cases romanes benestants, i que tenia tres llits.

El triclini es caracteritza per utilitzar tres "*klinai*" —divan o butaca llarga— disposats al voltant d'una taula baixa en tres dels seus costats, en forma d'"U", deixant el quart costat lliure, que permetia apropar-se als servents amb plats variats.

Aquest "*klinai*", en el cas de més comensals, es transformava en "*lecti*" per encabir tres persones cada llit.

La paraula *triclinium* està relacionada amb els tres llits que hi ha al menjador, però si eren dos llits s'anomenava *biclinium*. Si era un gran llit circular s'anomenava *stibadium*, bàsicament per sopar a l'exterior en llits semicirculars d'obra.

Fig. 3. Triclini a l'aire lliure

Fig. 4. Stibadium

Cada divan o triclini, amb 10% d'inclinació, encabia tres comensals estirats i recolzats sobre el braç esquerre damunt de coixins, menjant amb la mà dreta, sense forquilla ni ganivet, sols la cullera per a la sopa. A les cases amb menys mobiliari la cadira era el més normal per asseure's a taula.

El *triclinium*, provinent d'Orient, arriba a Roma el segle I aC. i es constitueix com a element important, símbol de la posició social del propietari. La seva funció era reforçar el prestigi de l'amo, el *dominus*. Generalment en aquests sopars els convidats sorgien de l'entorn del negoci. Després del negoci, l'oci, que acostumava a ser amb espectacles, lectura de poemes o poesia, música i ballarines gaditanes.

Els convidats s'asseien al voltant de la taula en un ordre establert on es reflectia la importància i relació amb el *dominus*. En funció dels convidats es posaven els triclinis. Era important la funció del negoci, tenint en compte que molts convidats eren

clients. Hi havia triclinis per a comensals més exclusius. La disposició era de "*Lectus summus*", el més còmode per la posició i amb menjar més abundant. El "*Lectus medius*" a la capçalera i el *Lectus Imus* a la dreta.

El nombre ideal de comensals eren nou. Si hi havia més convidats i la sala ho permetia s'hi anaven afegint triclinis de tres comensals cadascun.

El menjador, per als romans adinerats, no era un lloc fix per a tot l'any. Hi havia espais triclinars. Com diu P. Uribe Agudo (2009:154) sobre el designar una estança com a triclinium que serà la decoració, la ubicació dintre de la casa, la seva morfologia i els materials utilitzats els que ens proporcionen els elements de judici per poder-los identificar.

Existien, però, altres sales o salons de recepció que podien transformar-se en un menjador improvisat. Tal com ens indica Petronio (Sat 21,5) "*ens varen portar a una estança contigua en la que hi havia tres divans preparats i altres mostres de sumptuositat ostentosament preparades.*"

Les cases romanes de les persones adinerades disposaven d'ambients exclusivament dedicats a rebre els convidats del propietari a l'àpat del captard, convidats generalment vinculats al seu negoci. Rebre i impressionar per fer negoci era el que pretenia el *pater familias* que convidava. Els ambients per fer el sopar, que per les seves dimensions, decoració, i ubicació dins de la casa, havien de reflectir la imatge que el *dominus* volia oferir de sí mateix. Dins d'aquest grup d'estàncies hi podríem englobar els *triclinium*, el *peristil*, els *tablina* -despatx o estança de recepció de clients- els *atriums* (al costat del petit estany de l'*impluvium*), els *hortus* i fins i tot els espais destinats a les termes privades.

Hi havia tres tipus de triclinis:

El *triclinium* d'estiu en època imperial estava situat als llocs privilegiats i oberts de la casa com atris, patis o peristil, amb decoracions pictòriques i mosaics. Sempre espais representatius de la importància del propietari.

El *triclinium* d'hivern, situat en estances tancades, amb brasers per escalfar, amb poca ventilació per aguantar més l'escalfor i poder-hi estar més temps. Els triclinis d'hivern tenien les parets i els sostres fumats. Vitruvi recomanava posar-hi menys ornamentació perquè el fum no les fes malbé.

El *triclinium* a l'aire lliure, quan feia molta calor, es posaria a l'*hortus* sota una pèrgola, vora un nimfeu amb jocs d'aigua i si podia ésser amb bones vistes panoràmiques.

Quan es disposava de diversos triclinis, el principal o *maius triclinium* s'utilitzava per als sopars més nombrosos. Els més petits, *triclinium minus*, s'utilitzaven per sopars amb un nombre més exclusiu de comensals, decoració potser una mica més seriosa, així com els recitats més propis eren els èpics.

L'àpat més important del dia era el sopar, que començava a mitja tarda fins en-

trada la nit. Els que soparien, abans d'asseure's a taula es donaven un bany, es descalçaven i es rentaven els peus per asseure's sobre el triclini. Era indispensable una ablució purificadora abans de menjar. Durant el sopar els passaven aigües oloroses per rentar-se les mans ja que tot el menjar es prenia amb els dits.

Als convidats els agradava que el menjador, triclinium, tingués algun detall que realment els sorprengués, que fos únic. En el cas de la sala gran del Triclini el detall excepcional seria les set fonts de marbre amb els seus brolladors.

El servei en un triclini era extens:

El *triclinarca*, l'encarregat del menjador, el que organitzava, dirigia i supervisava el servei.

El *pincernaie*, el que s'encarregava del servei del vi.

Els *scissores*, que s'encarregaven de trinxar les viandes (menjaven amb els dits, menys les sopes).

Els *structores*, encarregats de portar les viandes als triclinis.

El sopar al segle I aC. es dividia en: *Gustatio*, aperitiu lleuger; *Prima mensa*, a base de carns, estofats, guisats, remenats... *Secunda mensa*, fruites i dolços, i *Comissatio*, beguda i conversa.

Pel que fa al menjar dels romans, en moltes cuines romanes es disposava del receptari *De re coquinaria* d'*Apicius*, gastrònom excèntric epicuri romà del segle I aC. La còpia del receptari que ens ha arribat se suposa que és una còpia modificada al llarg dels segles.

Actualment molts quedarien sorpresos de la gran quantitat de plats d'aquest receptari que, més o menys transformats, tenim avui dia com a plats tradicionals nostres, quan en realitat eren de creació romana.

Cronologia de l'excavació de la Vil·la romana dels Munts i restes trobades

-La construcció de l'edifici de la vil·la d'Els Munts de mitjans s.I aC fins finals s.II dC.

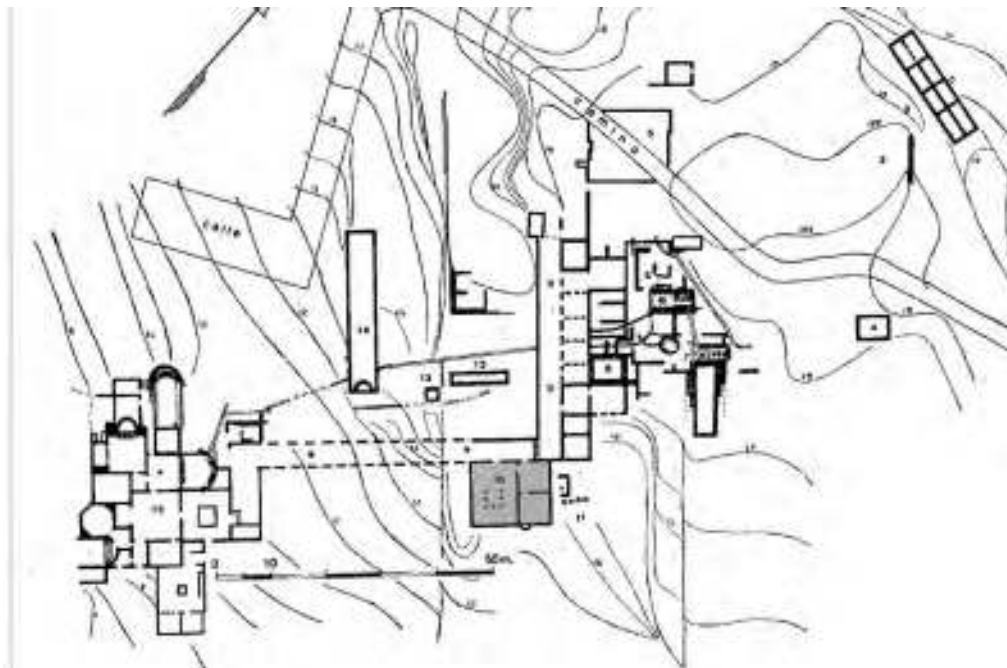

Fig. 5. Planta general dels Munts amb ubicació dels espais triclinars (P M Berges, 1977)

En el període entre Caesar i August (63 aC - 14 dC) va tenir lloc una profunda remodelació del territori de Tàrraco en relació amb la fundació colonial.

L'assentament dels veterans va comportar una reordenació del territori de la ciutat que incideix en la construcció de les primeres vil·les del model itàlic, com la del Moro (Torredembarra), datada en la segona meitat del segle I dC. (Remola, 2003) i d'acord amb posteriors excavacions, la dels Munts (època Augustal).

A inicis del segle II, la vil·la precedent és, almenys en gran part, derruïda, per la construcció d'una nova edificació seguint el model de *villa marítima* itàlica, que es mantindrà vigent, amb modificacions i reformes, fins el darrer quart del segle III, quan un violent incendi l'afectarà en bona part i en determinarà l'abandonament.

La vil·la que es construeix en aquest moment s'articula a partir d'un cos central, situat sobre la plataforma superior, connectat mitjançant una *ambulatorio* porticada en "L", oberta per un dels seus costats a un gran jardí (*hortus*) i, per l'altre, a un seguit d'estances enllaçant a un edifici termal situat al sud del complex. Aquestes estances

inclourien en el sector oriental de *l'ambulatorio* l'edifici de la sala del triclini i els espais annexes.

-L'excavació.

Fig. 6. Descoberta total del mosaic del triclini, 1967 (arxiu MNAT)

Es coneixien les restes romanes dels Munts d'Altafulla des del segle XVI però no serà fins el 1948 que, aprofitant els treballs de replantació d'una vinya, els arqueòlegs J. Sánchez Real i I. Valentines Llobell efectuen les primeres comprovacions de les restes ocultes en el subsòl.

En una de les vinyes propietat del Sr. Garcia Bermejo es van localitzar quatre mosaics, posant de manifest la riquesa arqueològica del jaciment. En aquesta zona, posteriorment, es van poder identificar l'extrem oriental del braç nord de *l'ambulatorio* i les tres estances que, obertes al braç oriental, integren els espais triclinars.

Durant aquesta operació es varen prendre notes, fotografies, dibuixos i plànols. Amb aquest material es va muntar el 10 de març de l'any 1951 una exposició organitzada per la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense (Diario Español de Tarragona, el 9 i 11 de març de 1951 i J. Sánchez Real " Los restos romanos de Els Munts. Altafulla").

L'any 1950, la Comisión Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona, presidida per Epifani de Fortuny y de Salazar, va comunicar al Sr. Garcia Bermejo

la voluntat d'iniciar excavacions i extreure'n els mosaics. Aquest intent, titllat d'intervencionista per part de tot un seguit de persones i entitats de Tarragona vinculades amb l'arqueologia que, fins aleshores, no havien sabut concretar ni encarrilar positivament la qüestió dels Munts, va generar una duríssima polèmica que es va resoldre amb la decisió de la Dirección General de Bellas Artes que els mosaics que s'extraguessin fossin dipositats al Museo Arqueológico Provincial de Tarragona, actual MNAT

L'any 1953 J. Sánchez Real, aprofitant la replantació d'una altra vinya, va fer una exploració en la plataforma superior del jaciment i ja no va actuar en la zona del Triclini.

Després d'un llarg parèntesi, les excavacions no es reprenen fins el mes de novembre de 1967 a càrrec de P.M. Berges, nomenat director del Museu Arqueològic de Tarragona. Es va intervenir a l'extrem oriental del braç nord de l'*ambulatorio* i en el *triclinium* durant els treballs d'extracció dels mosaics documentats l'any 1948.

Serà P.M. Berges que entre els anys 1971-1977, havent descobert totalment aquest espai, comenta molt breument les excavacions fetes a la zona del triclini.

"En el tramo más largo del ambulacro, hasta estos momentos se han puesto al descubierto tres lujosas habitaciones (nº 10 del plano general) cuyos policromos mosaicos del siglo III, (estan) ya arrancados y consolidados... La mayor de estas habitaciones tenía en el centro siete fuente-cillas o surtidores de planta octogonal." (1977:34).

Aquesta és pràcticament l'única referència escrita i en concret del triclini que en fa el director de les excavacions de la Vil·la dels Munts, per "desesperació" dels estudiosos posteriors.

Les circumstàncies de penúria econòmica en les què es varen fer les excavacions en els anys 50 i 60 del segle XX, varen ser determinants en l'escàs detall dels informes posteriors.

En una entrevista feta, P.M. Berges comenta: *"El mayor esfuerzo, y también el mayor éxito, fue conseguir parar la construcción de una urbanización en Altafulla, que ya se había plantado encima de una parte de las termas de una gran villa romana. El Ministerio compró los terrenos y las excavaciones resultaron fructíferas y espectaculares. También, y como anécdota, con el grupo de aficionados y estudiosos, aprovechando los domingos y con mi utilitario particular, empezamos a recoger material etnológico."* (2004: 206).

J. Vives Milà, en conversa amb l'autor, ratifica la presència de sis o set homes que cada diumenge anàvem amb pics, pales i aixades, per treure terra, juntament -diu ell- amb un grup de noies de Torredembarra que recollien i classificaven tesselles. El Joan Vives diu que va ésser un dels que va desenterrar els mosaics del *triclinium*.

L'any 1977 P.M. Berges publica un segon informe en el que ja es reafirma la identitat del conjunt i la seva interpretació com a vil·la o "casa Palau", construïda per encàrrec d'un ric personatge de Tàrraco en època de Claudi. A meitat del segle II va

ser residència de Caius Valerius Avitus, duumvir i natural d'Augustobriga, traslladat a Tarragona sota el regnat d'Antoní Pius.

Els arqueòlegs del MNAT, que s'encarreguen actualment de la gestió dels Munts, lamenten l'escassetat de documentació escrita que van generar aquestes primeres excavacions.

A partir de l'any 1982, les excavacions van deixar pas a una etapa de reflexió i actuacions contingudes que va derivar en la redacció d'un Pla Director que definia els criteris per ordenar les futures actuacions referides tant a la recerca com a la conservació i a la difusió.

L'any 1995, a part d'un condicionament general del jaciment, es fan l'excavació del braç de l'*ambulatio* i diversos sondeigs de comprovació estratigràfica de perfils. Aquest mateix any, es va dur a terme l'excavació del braç nord de l'*ambulatio*, d'un tram del braç oriental de l'*ambulatio* i tres petits sondeigs als àmbits que integren el gran *triclinium*. L'any següent i fins a inicis del 1997, a part d'altres, es fan dos petits sondeigs en el pòrtic del *triclinium* i del Mitreu abans de la seva identificació (Tarrats et alii 2008).

Pel que fa a l'àrea del *triclinium* no s'han fet més excavacions.

L'espai triclinar de la vil·la dels Munts

Fig. 7. Conjunt d'estances amb els tres mosaics (Arxiu MNAT)

Es confirma la vinculació, a meitat del segle II, del governador de Tàrraco, Caius V. Avitus amb la Vil·la dels Munts d'Altafulla. Una vil·la palau com aquesta que, sens dubte, devia anar molt bé per reforçar el poder i prestigi del primer mandatari de la Tarraconenses davant del mon polític, superiors i subordinats.

Són importants les reformes que fa Avitus a la vil·la a la segona meitat del segle II dC, tant a la zona residencial com a les termes inferiors.

Els convidats, després d'una esplèndida sessió de bany a les termes, la primera porta que es trobarien pujant per l'*ambulatio* cap a la casa és la porta de la sala del *triclinium* per anar a fer l'àpat del captard.

La decoració de la sala havia d'estar a l'alçada de l'amfitrió. Havia d'ésser potent. El mosaic del paviment n'és la mostra més clara, amb el detall espectacular de les set fonts de marbre blanc brollant al mig de la sala i les parets amb sòcol de marbre i, molt probablement, uns plafons centrals en cada paret, amb pintures al fresc.

La zona triclinar de la vil·la tenia tres estances. La sala gran, *maius triclinium*, destinada a menjador d'hivern, tancada i sense vistes, amb possibilitat d'encabir-hi fins a sis llits triclinis. Sala adequada per a àpats amb molts convidats. A la part lateral esquerra d'aquesta sala s'hi troba un espai entremig que, essent distribuïdor de pas entre cuina i menjadors, s'hi podrien realitzar activitats complementàries als menjadors o activitats lúdiques. Al fons una sala més petita (5,40 x 5,24m), *triclinium minus*, possiblement destinada a un menjador més exclusiu, que per les seves dimensions aniria destinat a tres llits individuals. A la paret lateral dreta hi havia una font dins d'un hexaedre folrada de marbre blanc que ambientaria sonorament els sopars amb convidats especials.

Restes trobades en l'excavació del sector del triclini i elements contextuais històrics que ens permetin una proposta de visualització infogràfica del seu espai

Uns espais triclinars, sens dubte ostentosos, com els dels Munts tenien una càrrega representativa molt important en la mentalitat romana d'aquella època.

Ens costa d'imaginar com serien aquests ambients però, els arqueòlegs experts, a partir d'anàlisis comparatives amb altres espais triclinars d'Hispania, fan la interpretació dels espais i dels programes decoratius dels triclinis entre els segles II i III dC.

Basant-me en les seves observacions, en concret de C. Guiral i A. Mostalac i, lògicament, amb les restes trobades en les excavacions i les vinculacions de les estances amb la resta de la vil·la, he intentat conjuntar tots aquests elements per poder-me fomentar a l'hora de visualitzar com podien haver estat els espais en aquestes tres estances de la zona triclinar dels Munts.

Elements a considerar:

a.- L'espai físic dels triclinis

Fig. 8. Estat actual del maius triclinium (foto autor)

C. Guiral i A. Mostalac, (1993:384), especialistes en programes decoratius romans, diuen: “En les estances triclinars romanes, hi trobem una divisió en dues zones que, en ocasions, es reflexa indistintament en terres, paviments i parets. D’acord amb les restes conservades fonamentalment a Pompeia, hi ha una regla que els ordena: La zona d’ingrés representa $\frac{1}{3}$ de la longitud, mentre que l’espai dels comensals ocupa els $\frac{2}{3}$ restants, menys en els casos d’habitacions petites que la relació era $\frac{1}{1}$. Aquesta relació entre les proporcions comentades afecta en forma directa en els esquemes compositius escollits, ja que l’escala dels elements pintats fos major en la zona de recepció que en el de transit.”

Aquesta divisió es correspon a la vil·la dels Munts amb gran sala del *maius triclinium*. El seu mosaic ja reflecteix la divisió indicada, essent de $\frac{2}{3}$ en la zona d’ubicació dels llits i les fonts, i d’ $\frac{1}{3}$ en la zona de recepció. En les dues estances contigües de la zona la proporció és d’ $\frac{1}{1}$.

Aquesta divisòria dels espais del *maius triclinium* també es faria evident en les parets, amb pilastres o estucs marcant la separació dels espais.

b.-Els tancaments perimetrals. Volum/ murs

Fig. 9. Murs de tancament amb carreus, possiblement, suportant encavallades (foto autor)

Les dimensions de la sala gran són de 8,0 x 10,70 m. (Berges) i les de les dues estances contigües, segons l'excavació, de 5,20 x 5,40 m. cadascuna.

Els murs de tota la zona del *triclinium* son d'*opus caementicium*, obra feta de morter i de pedres de tot tipus, amb aparença de formigó. La barreja es feia a peu d'obra alternant palades de morter de calç amb pedra fragmentada. Se li donava forma amb l'encofrat.

La presència de carreus a l'interior dels paraments laterals de la sala gran amb el fet que estiguin ordenats estructuralment, fa pensar en que segurament suportarien una càrrega puntual d'estructura en la seva part superior; en aquest cas, seria del suport de les encavallades de fusta. La coberta estaria formada exteriorment per una teulada a dues aigües a base de tègules i imbricats, sobre un entramat de bigues de fusta i les encavallades. La presència d'aquests carreus descartaria el tancament amb volta i per tant el sostre de la sala del triclini seria pla.

L'alçada de la sala per una banda vindria condicionada per les proporcions que aconsellava Vitruvi per al *triclinium*: La sala hauria de tenir una longitud el doble de l'ample i una alçada equivalent a la meitat de la suma de la llargada i l'amplada. En aquest cas, l'alçada hauria d'haver estat aproximadament de 9,35 m. Aquestes mides eren orientatives. Un altre condicionant per a la ubicació de la mateixa sala seria l'alçada. La presència de l'edificació en tot el perímetre de la sala gran, la il·luminació havia d'originar-se a la part alta de les parets de tancament. En un menjador d'hivern, en que els sopars es feien quan començava a enfosquir-se el dia, no hi havia la necessitat de grans finestrals amb esplèndides vistes, més aviat al contrari, es prioritzaria mantenir l'escalfor i ventilació del fum dels brasers a la part superior de la sala.

c.- Revestiments de parets

Fig. 10. Revestiment parietal de marbre Greco Scritto al maius triclinium (foto autor)

Fig. 11. Revestiment en marbre blanc de l'exedra de la font del triclinium minus (foto autor)

En l'observació de la cara interior dels murs de la sala que han quedat, en el mur central en la seva part baixa del sector inferior oriental, s'hi aprecia un fragment del revestiment de marbre, marbre greco scritto. Aquest marbre és el segon més utilitzat a la vil·la i era provenient d'Ippona, Algèria.

Aquest marbre recobriria el sòcol perimetral de la part inferior de les parets de la sala gran del *triclinium*. Les parets sobre els sòcols acostumaven a anar decorades amb pintures al fresc.

Segons C. Guiral (2010:141), les pintures de les parets de la vil·la dels Munts que s'han trobat havien estat realitzades en diferents moments per quatre equips de pintors diferents. Excepte el tercer grup, els altres eren equips locals que pintarien els frescos de la primera vil·la, sense massa complicacions tècniques. El tercer grup, en canvi, provindria d'Itàlica, fet venir expressament per Avitus, donada la seva relació amb la capital. Aquest equip seria el que va pintar el sostre enteixinat del cubiculum de les estacions i la *tabula ansata* amb la cara d'*oceanus* del dipòsit nou al criptopòrtic. Carme Guiral considera que era un equip qualificat que podia realitzar pintura de qualitat en qualsevol tema que se li encarregués, com a dominants d'un bon registre d'estils.

Tenint en compte que la reforma del triclinium era contemporània del dipòsit nou, molt possiblement fos aquest equip el que hagués realitzat uns frescos de la sala gran del triclini amb la vistositat que requeria la sala més representativa de la vil·la dels Munts.

Com podrien ser les pintures al fresc de la sala gran?

A. Mostalac parla de com hauríem de percebre les pintures al fresc i la seva organització d'espais de la sala més representativa de la vil·la en la meitat del

segle II : "A l'observar els programes ornamentals es destaca un altre fet, és la tendència a centralitzar elements decoratius amb la finalitat de fixar des de l'entrada l'atenció de l'espectador. Per això, s'escollien esquemes grandiosos on imperen temes arquitectònics amb el consegüent interès en ampliar l'espai, donar sensació de profunditat i crear, en definitiva, una atmosfera típica. Paviments i sostre reforcen aquesta sensació, incorporant, a vegades, elements curvilinis i plans separats per pilastres pintades o estucades." (1993:384)

d.- Mosaics de la zona del triclinium

Fig. 12. Extracció dels mosaics (làmina tesi R. Navarro)

A l'hivern del 1967-1968 es descobreixen els mosaics de les estances triclinars en la seva totalitat, ja que l'any 1949 tan sols es coneixia un petit tram de l'orla. El director d'aquesta excavació, P. M. Berges, segons escriu R. Navarro en la seva tesi: "Corresponde

a una gran habitación, posiblemente un “oecus”, sala de recepción o comedor, ya que además del placado marmóreo de sus paredes había siete fuentecillas o surtidores de los que únicamente se han encontrado la impronta en la argamasa de su doble tubería de plomo, robada posteriormente, y los arranques octogonales de las Fuentes, fondos de placas de mármol.” (1979:503.).

Des de l'any 1979 es disposa d'un documentat estudi arqueològic d'aquests mosaics del *triclinium* fet per Rosario Navarro Sáez. En la seva tesi doctoral “Mosaicos romanos de Tarragona” fa una descripció detallada i una anàlisi comparativa dels mosaics trobats als Munts.

En el moment del seu estudi, els mosaics es troben fraccionats i guardats al magatzem del Museu Arqueològic. De les circumstàncies amb les que va fer el seu estudi comenta “Los paneles estan apilados los unos sobre los otros, con lo cual el estudio pormenorizado del mosaico sólo he podido basarlo en fotografías, dibujos y diapositivas, propiedad de D. Manuel Berges, aparte del análisis directo que he podido hacer de aquellos paneles colocados más afuera y por tanto más fáciles de mover.”

L'arqueòloga, en la seva tesi, ens descriu el mosaic del Triclinium:

“En el tramo largo (del gran ambulacro) se pusieron al descubierto tres lujosas habitaciones pavimentadas con mosaicos policromos y en la más grande de las cuales, interpretada como “oecus”, hubo siete fuentecillas de planta octogonal, ya desaparecidas”

“En el nuevo depósito construido en el interior de una habitación... se encontraron dos válvulas de bronce que pudieron servir para cerrar el paso o dar agua desde este depósito a la habitación de las fuentecillas”

Las medidas generales son de 8 x 10,70 (Berges). Las teselas observadas, solo un panel, que contiene orla de esvásticas, miden de 0,7 a 1 cm, y el número que se repartían por dm² es de 144. Los colores predominantes, blanco-amarillento, amarillo-ocre, amarillo medio, rojo inglés, (Cerámica, rosa, azul cobalto (p. Vidrio), gris sepia y negro.”

Gran parte de la superficie está calcinada y ennegrecida por el fuego, aparte se observan lagunas especialmente visibles en la zona de la entrada y en los lugares donde existían siete Fuentes. Consolidado sobre cemento, todavía en paneles, apilados de modo provisional en el almacén del MNAT.”

Segueix una descripció detallada dels components estilístics del mosaic, referenciant-los cronològicament. “El sistema como se han organizado los distintos tapices que componen este gran mosaico denotan evidentemente el destino con que fué concebido cada uno de ellos. Está claro que las diferencias de decoración observadas entre una zona rica y variada, con policromía, y otra sencilla y monótona en blanco y negro, responden a una idea funcional del espacio. La zona rica basada en la estructura de una T era la visible, aquella por donde se podía circular, en tanto que la sencilla y de tesela mayor, adaptada al perfil de una U, estaría ocupada por los lechos de mesa y por lo tanto oculta a la vista.”

A falta de dades precises, com la presència de ceràmiques i monedes, però tenint en compte que va sofrir un fort incendi, molt probablement per les invasions del

260 dC. i per la valoració estilística dels mosaics amb existència de parts cremades, sembla que els mosaics de la zona del triclini es realitzaren el primer quart del segle III, data que proposa Rosario Navarro com la de la realització d'aquests mosaics, coincidint al voltant de l'època dels emperadors severos.

e.- Descripció de les 7 fonts

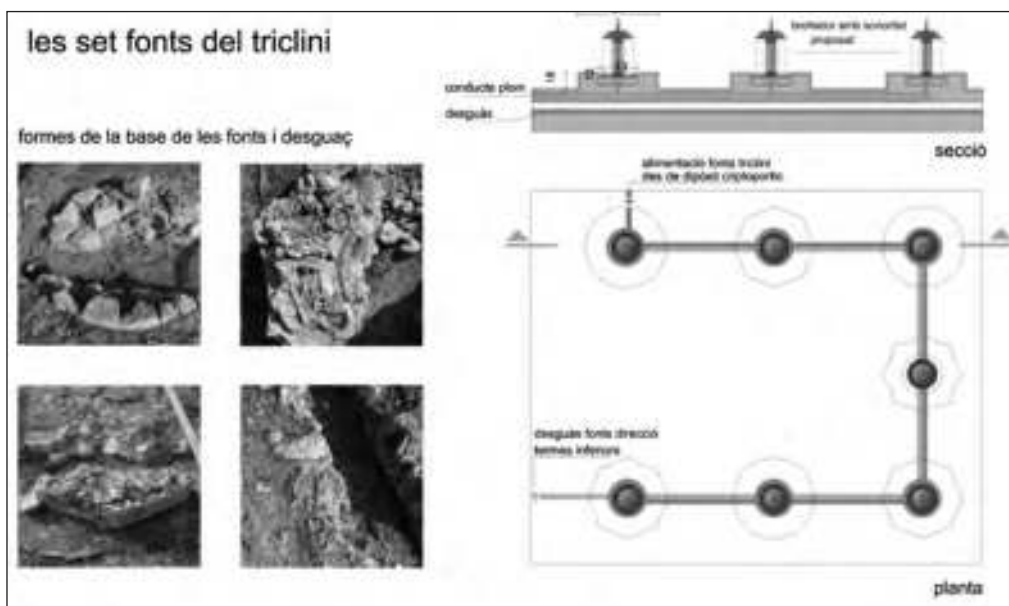

Fig. 13. Les set fonts. Formes i esquema de funcionament (Fotos i dibuix de l'autor)

En el conjunt de les zones triclinars, la sala del triclini gran, el *maius triclinium*, era peça clau per impressionar els convidats, amb la decoració de les seves parets, l'impressionant mosaic i les 7 fonts de marbre blanc que havien d'ésser l'element sorprenent i únic per impressionar els afortunats convidats.

Des de les primeres excavacions en què apareixen les set fonts a la sala "Oecus", *triclinium*, es relacionen amb la presència del nou dipòsit d'aigua habilitat amb la reforma d'una habitació del criptopòrtic i el fet que es trobessin dues aixetes de bronze a la sortida de l'aigua del dipòsit, fa pensar que, sens dubte, estarien vinculades al subministrament d'aigua dels brolladors del *triclinium*.

L'arqueòleg J. Sánchez Real (1971), en el moment de la primera excavació el 1952, ja relaciona les fonts amb el dipòsit trobat. Es vincula la presència del nou dipòsit amb el poder d'acumular més aigua per a les importants termes de la part inferior de l'hortus. Aquesta acumulació d'aigua es podia haver fet de forma més fàcil dins de l'hortus. L'existència de les fonts del triclini, amb la necessitat de volum d'aigua amb

pressió, crec que seria determinant per ubicar el dipòsit de forma forçada en l'espai de la habitació anul·lada amb aquesta finalitat.

Amb aquesta ubicació del dipòsit, dins del criptopòrtic, es tenia l'acumulació d'aigua amb un mínim de pressió i cabdal; un cop hagués passat per les fonts es recuperava reconduït novament al circuit de l'aigua destinada a les termes inferiors. Amb les dues vàlvules de bronze es regularia l'aigua destinada a les fonts del *triclinium maius* i la font del *triclinium minus* o directament als conductes que subministraven les termes. P. M. Berges ens parla de l'existència d'una doble canonada de plom trobada a les fonts (que segons diu, els hi foren robades). Possiblement aquest doble conducte tingués a veure amb la necessitat de mantenir un mínim de pressió a les set fonts.

La forma de la base de les set fonts de la sala era diversa, n'hi ha dues d'octogonals, dues de rodones i una d'estrellada. Estaven totalment folrades de plaquetes de marbre blanc.

Les fonts en un triclini tenen raó de ser per la seva vistositat però també per la seva sonoritat. Plini el jove ens parla, en diverses ocasions, del "brogit" reconfortant i del poder relaxant per a la ment de la sonoritat de l'aigua de les fonts. En el nostre cas mantenir set fonts amb un brollador vigorós i sonor, tenint el dipòsit a poca alçada, possiblement la sonoritat li vingués de l'aigua caient d'un segon nivell, més elevat, de la font (veure gràfic figura 13).

Recreació infogràfica dels espais triclinars de la Vil·la romana d'Els Munts d'Altafulla

Fig. 14. Triclinium minus (infografia de l'autor)

Fig. 15. Sala central (infografia de l'autor)

Fig. 16. Maius triclinium (infografia de l'autor)

Conclusió

He relacionat els elements que conformen les restes que ens han arribat de la zona del triclini i, amb l'ajut de la documentació i de les explicacions dels experts en relació al context interpretatiu formal i decoratiu, he intentat proposar el tipus d'espais que

conformarien l'entorn d'aquests preciosos mosaics, trobats a la zona del triclini d'Els Munts: El *maius triclinium*, molt vistós i de gran capacitat per acollir a nombrosos convidats; el *triclinium minus*, amb ornamentació, més tranquil·la, amb la seva font i brollador d'aigua relaxant, per a molt pocs comensals i, sens dubte, importants. El tercer espai, el central, avantsala entre els dos menjadors, segurament destinat a activitats complementàries -probablement lúdiques- dels menjadors.

Confio que aquest article amb les fotografies i les infografies que l'acompanyen, pugui ajudar a conèixer més detalladament aspectes físics i vivencials de la vil·la palau dels Munts. A mesura que anem descobrint més aquesta vil·la romana, més ens sorprendrà i més la voldrem conèixer. Espero que s'hi pugui donar, ben aviat, una bona empenta en la seva difusió i en facilitar la seva comprensió.

Bibliografia

- BERGES, P.M. (1977). "Nuevo Informe sobre Els Munts". *Estudis Altafullencs* 1 pp. 34.
- GUIRAL PELEGRÍN, C y MOSTALAC CARRILLO, A. (1993). "Influencias itálicas en los programas decorativos de cubicula y triclinia de época republicana y altoimperial en España. Algunos ejemplos representativos". *Espacio, tiempo y forma, Serie I, Prehist. y Arqueol*, t.6, UNED, pp. 365-392.
- GUIRAL PELEGRÍN, C. (2010). "La Decoración pintada del "Cubiculo de las estaciones" de la villa romana dels Munts (Altafulla, Tarragona)". *Espacio, tiempo y forma. Serie I, Prehist. Y Arqueol*, t.3, UNED, pp. 127-144.
- GUIRAL PELEGRÍN, C. (2016). "Cubicula y triclinia pintados en Hispania, articulación del espacio, sistemas decorativos e iconografía". *Actes du 13e Colloque de l'Association Internationale pour le Peinture Murale Antique*. Pp. 621-637. Université de Lausanne.
- NAVARRO SÁEZ, R. (1979). *Los mosaicos romanos de Tarragona, Villa Romana dels Munts Altafulla*. Tesis doctoral UB (no publicada).
- OTIÑA HERMOSO, P. (2003). "La importación del mármol en la villa romana de Els Munts (Altafulla Tarragona)", *Anales de arqueología cordobesa*, 13-14. Còrdova, Pp. 147-166.
- PATÓN PUERTAS, P. I. "La Comensalidad del Triclinio Romano", *Arqueología*, pp. 141-146.
- Sánchez Real, J. (1949b). "Noticiario. Descubrimientos recientes" *Boletín Arqueológico, Época IV*, fasc 26-28 (abril-desembre de 1949). Tarragona, pp. 224-225.
- SÁNCHEZ REAL, J. (1971). *Los restos romanos de "Els Munts" (Altafulla, Tarragona)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona.
- TARRATS, F; REMOLÀ J. A. (2007) "La vil·la romana de 'Els Munts' (Altafulla. Tarragonès)", J.A. Remolà (coord). *El territori de Tarraco, vil·les romanes del camp de Tarragona*, Forum 13, Tarragona. Pp. 95-117.

- TARRATS BOU, F.; REMOLÀ VALLVERDÚ, J.A.; SÁNCHEZ, J. (2008) “La vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès) i Tàrraco.” , *Tribuna d’Arqueologia* 2006, 15. Pp 213-228.
- URIBE AGUDO, P. (2009). *Triclinio y salones triclinares en las viviendas romanas urbanas del cuadrante nordeste de la Península Ibérica (I aC. – III dC.)* *Archivo Español de Arqueología*, vol 82, pp. 153-189